Szakács Béla Zsolt

KÉT TOURS-I PÜSPÖK: SZT. MÁRTON ÉS SZT. BERECK A MAGYAR ANJOU LEGENDÁRIUMBAN

Napjainkban, ha egy szent életére vagyunk kíváncsiak, mindenekelőtt valamelyik közkézen forgó hagiográfiai kézikönyvhöz fordulunk információért. Nem volt ez másként a középkorban sem, az érdeklődőknek már akkor is széles kínálat állt rendelkezésükre. A számos legendagyűjtemény közül is a legolvasottabb Jacobus de Voragine műve, a *Legenda aurea* lett.[1] E műnek több mint ezer kézirata maradt fent, de csak egyetlen kódexről tudunk, amely nemcsak illusztrációkkal látta el a legendákat, hanem valósággal a képek nyelvére fordította azokat. Maguk a szövegek nem is szerepelnek benne, csak a képekhez készültek egysoros feliratok, *titulusok*. A kódexet stiláris és történeti érvek alapján az 1330-as évekre szokás keltezni, és készítési helyéül Bolognát vagy Magyarországot megjelölni. Kétségtelen, hogy a magyar illetve Anjou vonatkozású szentek szerepeltetése arra mutat, hogy a kódex a magyarországi Anjou udvarhoz kötődik, ezért is kapta a Magyar Anjou Legendárium nevet.[2]

Sajnos a kódex nem maradt ránk épségben, lapjai szétszóródtak a világ különböző gyűjteményeibe, New Yorktól a római Vatikánon keresztül Szentpétervárig.[3] Amit most ismerünk, az 58 szent élete 142 fólión, laponként 4-4, összesen 549 képecskén elmesélve. A leggyakrabban 4–8 képecske jut egy-egy szentnek, a kiemelt legendákra (mint az apostolok vagy a legfontosabb hazai szent, László király esetében) 20–24 jelentet szántak, kiugróan magas Jézus élete és Idősebb Szt. Jakab ciklusa (eredetileg 96 ill. 72 kép).

A szentek eme koszorújában kapott helyet Szt. Márton is. Talán nem tűnik ünneprontásnak, ha az eddigi véleményekkel szemben Márton szerepeltetését nem elsősorban pannóniai származásával, hanem a szentek sorában elfoglalt előkelő helyében látjuk.[4] Márton, mint az első nem vértanú szent, a hitvallók első csoportjában, közvetlenül a pápák és egyházatyák után következik. Képciklusából jelenleg egy lap négy képét ismerjük,[5] de bizonyos, hogy ez ennél lényegesen hosszabb volt.

A lap első képén Szt. Márton legendájának legtöbbet ábrázolt jelenetét látjuk. Márton egy didergő koldussal találkozik, és kettészelve köpenyét, annak felét neki adja. Felirata: *quomodo diuisit pallium pauperi*: hogyan osztotta meg a köpenyt a szegénnyel.[6] Megjegyzendő, hogy a történet folytatása, melyben kiderül, hogy a koldus valójában Krisztus volt, a legendáskönyvből kimaradt, és a koldus ábrázolásával sem utaltak erre.[7]

A második képen már szerzetesi öltözetben és tonzúrával látjuk viszont Mártont: ekkor már szerzetesi életet élt. A jelenet felirata szerint azt ábrázolja, *quomodo resanavit unum infirmum* – miképpen gyógyított meg egy beteget. A legenda szerint azonban nem egyszerűen gyógyításról van szó. Azt olvassuk, hogy „amikor meghallotta, hogy Szent Hilarius visszatért a száműzetésből, visszament hozzá, és Poitiers mellett kolostort alapított. Volt ott egy hittanuló ifjú, akit Márton, miután rövid időre elhagyta a kolostort, majd visszatért, holtan talált. Még nem volt megkeresztelve. Cellájába vitte és testére borulva imádságával újból életre keltette."[8] A képen világosan látjuk a cella jelzését, de nem érzékelhető, hogy a kezét imára kulcsoló ifjú most támadt fel halottaiból, és a szent sem ráborulással, hanem áldásra emelt jobbjával éri el a kívánt eredményt. A kép kompozíciójában, részletmegoldásaiban a más szenteknél is gyakran előforduló gyógyítójelenetek sorába illik.[9]

A harmadik jeleneten Márton, még mindig szerzetesként, egy ifjút vezet el az akasztófa alól. Felirata alapján (*quomodo liberavit unum suspensum*) a legenda azon rövid kijelentésével azonosíthatjuk, hogy „még egy másik embernek is visszaadta az életét, aki kötélen végezte volna".[10] Ez a motívum sem ritka a legendákban,[11] képi ábrázolása pedig olyan jelenetekkel rokon, mint a börtönből való kiszabadítás.[12]

A negyedik képen a már ősz szakállal ábrázolt Mártont püspökké avatása közben láthatjuk viszont. A legenda szövege hosszasan ír arról, milyen csodás módon hallgattatták el püspökké választásának ellenzőit, de magáról a püspökké szentelésről egyetlen kurta félmondatban emlékezik csak meg.[13] A festett legedáriumban azonban a püspökké szentelés az egyik rendszeresen visszatérő elem, szinte attribútuma a püspököknek, és csak kivételes esetekben hiányzik.[14]

Nyilvánvaló, hogy a ciklus nem fejeződött be ezen a ponton, hanem még legalább egy oldal jutott Mártonnak. Erre nemcsak abból következtethetünk, hogy az írott legenda ezután még hosszan folytatódik, hanem abból is, hogy az utolsó képet a felirat is meg szokta jelölni (a folyó számozás helyett *Ultima*-ként). Van még egy erre utaló nyom, nevezetesen az a kodikológiai megfigyelés, hogy a vatikáni lapok még őrzik az eredeti ívbeosztást, vagyis a hiányokat viszonylag nagy biztonsággal meg lehet állapítani.[15] Márton első lapja egy ív utolsó oldalára került, a következő ívet Szt. Imrének és Szt. Lászlónak szentelték. Aligha képzelhető el azonban, hogy Szt. István király kimaradt volna, valamint a Szt. Miklós-ciklusból fennmaradt egyetlen képecske is ebbe az ívbe kívánkozna.[16] Vélhetőleg a Szt. Márton-ciklus folytatása tehát átkerült a következő ív elejére.[17] Talán nem túlzott optimizmus kijelenteni, hogy ebből legalább egy lap előkerülése nem reménytelen.

A vatikáni kódex fólióin ugyanis az is megfigyelhető, hogy a jelenlegi számozás alatt egy korábbi, valószínűleg XVII. századi lapszámozás is rejtőzik,[18] amely egy teljesebb állapot nyomát őrizte meg. Már ekkor is vol-

1. Szent Márton legendájának első lapja a Magyar Anjou Legendáriumban

tak a kódexben hiányok: a ma New Yorkban, a Morgan Libraryban található, Giovanni Battista Saluzzo által 1630-ban szétdarabolt lapok (még legalább 26 v. 28 más lappal együtt) már hiányoztak belőle. Ellenben még megvolt 16 vagy 18, azóta kiszakadt lap.[19]

A fent ismertetett Márton-lap a régi számozás szerint a 82. volt, és a jelenleg ezt követő fólió a 85-ös számot viseli. A XVII. században megvolt tehát két lap abból az ívből, amely egyebek mellett a Márton-legenda folytatását és Szt. István király képciklusát tartalmazta. Mivel a szórványlapok többsége az ív közepéről szakadt ki, joggal feltételezhető, hogy az egykori 83. és 84. fólió az ív két szélén helyezkedett el, mint ahogy arra a (Levárdy számozása szerinti) 9. és 13. ív jelenleg is példa. Ezek szerint a 83. lap nagy valószínűséggel a Márton-legenda folytatását tartalmazta.

Mármost eddig csak olyan szórványlapok kerültek elő, melyek a XVII. századi számozáskor még megvoltak. Ebből eleddig 10 ismert, közülük a legutóbbi időkben került a New York-i Metropolitan Museumba a Szt. Ferenc-ciklus egy lapja (a régi számozás szerinti 104-es).[20] Ezt a lapot egy 1913-as katalógus szerint korábban Párizsban, Léonce Rosenberg gyűjteményében őrizték, egy másik lappal, mely egy azonosítatlan püspökszentet ábrázolt.[21] Ez a lap, mely időközben elkallódott, nagy valószínűséggel az egyik a 6/8 lappangó fólió közül.[22] Ezek közül Mártonon kívül csak Toulouse-i Szt. Lajos volt püspök, de ő könnyen felismerhető lett volna liliomos kazulájáról és az alatta viselt ferences kámzsáról.[23]

De a szövegek összehasonlításából is az derül ki, hogy a leírt képek egyedül Szt. Márton esetében illeszthetők be viszonylag könnyen a legendába.[24] Az 1913-as katalógus ugyanis a kérdéses lapot a következőképpen írja le:

„72. Jelenetek egy szent püspök életéből:
1. A szent gyermekek előtt prédikál.
2. Kiűz egy démont egy megszállottból.
3. Három szent személy jelenik meg neki álmában.
4. Félrefordulva elhalad egy égő ház előtt."[25]

Mármost Szt. Márton legendájában arról olvashatunk, hogy a szent csodásan megküzdött a templom melletti égő ház tüzével – ennek ábrázolását lehet úgy értelmezni, ahogy a negyedik kép leírása teszi.[26]

Arról is beszámol a legenda, hogy „egyszer Márton egyedül ült a cellájában, és tanítványai, Servius és Gallus az ajtón kívül várakoztak. Hirtelen különös jelenség riasztotta fel őket: hallották, hogy a cellában egyszerre többen beszélgetnek. Amikor később faggatni kezdték Mártont, azt mondta nekik: »Elárulom nektek, de kérem, hogy senkinek se mondjátok tovább! Ágnes, Tekla és Mária jött el hozzám.« Bevallotta, hogy nemcsak aznap, de igen gyakran meglátogatják, és elmesélte, hogy Péter és Pál apostolokat is gyakran látja."[27] Ami az ördögűzést illeti, Márton ezen a téren sem maradt rest. A legenda szerint „nagy hatalma volt az ördög-

2. Szent Bereck legendája a Magyar Anjou Legendáriumban

űzésben, gyakran űzte ki ugyanis az ördögöket az emberekből. ... Nagy érzéke volt az ördögök felismeréséhez. Annyira szembetűnőek voltak számára, hogy bármilyen formában jelentek is meg, világosan felismerte őket."[28]

A legproblematikusabb az első jelenet, melyen a szent állítólag gyermekek előtt prédikál. Erre semmiféle utalást nem találtam a legendában, de úgy gondolom, ez sem áthidalhatatlan probléma. Gyakori jelenet ugyanis a Magyar Anjou Legendárium képciklusaiban, hogy a szentet prédikáció közben látjuk. Ez mintegy a püspöki tevékenység része. Szent Ambrus prédikációja közben egy megátalkodott ariánus tér meg, és Szent Gellért püspök ciklusában is van egy hasonló jelenet – amelyet szintén nehéz konkrét szöveghez kötni. A hallgatóság rendszerint a földön ülő kis emberkékből áll, nem nehéz őket gyerekeknek nézni.[29] Márpedig könnyen elképzelhető, hogy Szt. Márton püspök képciklusából sem hiányzott a térítőmunkáját jelképező jelenet, annál is inkább, mivel más ciklusokról is (így a chartres-i katedrális XIII. századi üvegablakáról[30]) ismert ez a jelenet.

Sajnos az azonosítás nem támadhatatlan, de ha elfogadjuk a fenti, nagyon valószínűnek látszó hipotézist, akkor máris egy nyolc jelenetből álló (vélhetőleg így sem teljes) képciklus áll előttünk. A nyolc képből kettő a szent püspöki voltát hangsúlyozza (felszentelik és prédikál), öt jelenet csodát beszél el, és mindössze egyetlen képet szenteltek Márton jótékonyságának: azt a jelenetet, amely nélkül elképzelhetetlen egy Márton-ciklus.

Szent Márton a történészek számára a nyugati szerzetesség korai képviselője, és kulcsfigura a vidék kereszténységre térítésében.[31] Másfelől a XII. századra a keresztény lovagság egyik mintaképévé válik, ami például Simone Martini assisi freskóciklusában is hangot kap.[32] A Márton-ikonográfia leggyakoribb jelenete, melyen köpenyegét megosztja a koldussal, az irgalmasság, a cselekvő felebaráti szeretet képviselőjeként állítja elénk a szentet. Nagyon is sajátos tehát, ha a MAL ciklusában a püspöki hivatás jogszerű és aktív betöltése, valamint a szent csodatévő (halottakat feltámasztó, ördögűző) ereje válik hangsúlyossá.[33] Ez egyfelől jól tükrözi azt a képet, amit a kódex a hitvallókról nyújtani kíván, másfelől azt is jelzi, milyen mondanivalója van a püspökökről.

Mindebből azonban hiányzik egy motívum, amely pedig a hitvalló szentek legendáiban gyakran visszatér. Erre jó példa Szt. Bereck legendája, amely ílymódon mintegy kiegészíti Márton életrajzát. A két szent történetileg is, liturgiailag is szorosan összefügg: Bereck Mártont követi a tours-i püspöki székben csakúgy, mint a kalendáriumban (ünnepeik: XI. 11. és 13.). Legendáját egyetlen lap négy képe alkotja, melyek közül egy a felszentelését,[34] és három egy összefüggő történetet dolgoz fel. A tours-i nép ugyanis azzal vádolta Szt. Márton utódját, hogy teherbe ejtett egy asszonyt. A feldühödött nép köveket ragadva a kapuja elé gyűlt, és kérdőre vonta.[35] A képsorozat II. jelenete azonban nem köznépet, hanem fegy-

3. A cserényi Szt. Márton-oltár szárnyainak külső oldala (Magyar Nemzeti Galéria)

vereseket ábrázol, akik valóban egy kapu előtt fenyegetőznek, de az épület inkább börtönre mint püspöki palotára emlékeztet.[36] Bereck azonban megfelelt a népnek, és tanúságra hívta a harmincnapos csecsemőt.[37] De a nép még ennek hallatára sem hitt neki, úgyhogy még nagyobb csodára volt szükség. A püspök izzó parazsat vitt palástjában Szt. Márton sírjához, anélkül, hogy akár ruhája is megperzselődött volna.[38] Ez Bereck leghíresebb csodája, ezt ábrázolják legtöbbször.[39] Ezzel a ciklus véget is ér, anélkül, hogy a folytatásról (Bereck száműzetéséről és visszatéréséről), a szent haláláról vagy eltemetéséről értesülnénk. Világos, hogy a rendelkezésre álló kevés helyet egyetlen történetnek tartották fent, melynek gondolatvilága a tisztaság megőrzése körül forog.

Márton és Bereck tehát együtt sugározzák azt a mondanivalót, amit a kódex programja a püspökökkel kapcsolatban fontosnak érzett. A két

szent összekapcsolása a Magyar Anjou Legendáriumban nem egyedi eset. A Magyar Nemzeti Galéria szárnyasoltárai közül előkelő hely illeti meg a cserényi Szt. Márton-oltárt. Feliratából tudjuk, hogy Petrovits György állíttatta 1483-ban. Az oltár közepén Szt. Márton, Evangélista Szt. János és Szt. Miklós faszobra kapott helyet, szárnyain pedig Szt. Márton életéből láthatunk jeleneteket. Szempontunkból a szárnyak külső oldalai a fontosabbak. Az eddigi katalógusok szerint itt a következő jeleneteket ábrázolták: a bal oldalon Szt. Márton elbúcsúzik tanítványaitól és gyereket gyógyít, míg a jobb oldalon Szt. Márton halála és temetése látható.[40] Világos, hogy a jobb felső kép nem ábrázolhatja a szent halálát, hiszen a holttest már a szarkofágban fekszik. Ha pedig ez a temetés, akkor az alatta levő táblát másképpen kell értelmeznünk. A fentiek alapján nyilvánvaló, hogy az a püspök, aki ruhájában izzó szenet visz Márton sírjához, nem lehet más, mint Szt. Bereck.

De ez a párosítás már más célokat szolgál, mint a Magyar Anjou Legendáriumban. Míg ott a két szent a püspökökről alkotott képet volt hivatva árnyalni sajátos motívumokkal, a cserényi oltáron Bereck története elveszíti önállóságát. A csoda nem Bereck, hanem Márton érdemévé válik, akinek a sírjánál történt az esemény. Így a pannóniai szent tanítványa szerényen beáll abba a Szent Mártont dicsőítő kórusba, melynek szava évszázadok óta szakadatlanul zeng, s melyhez a szent évfordulóján e dolgozat is csatlakozni kíván.

JEGYZETEK

[1] Barbara FLEITH: Studien zur Überlieferungsgeschichte der lateinischen Legenda Aurea. Bruxelles: Société des Bollandistes, 1991; Alain BOUREAU: La légende dorée. Le systeme narratif de Jacques de Voragine, Paris: CERF, 1984; Sherry L. REAMES: The Legenda aurea: a reexamination of its paradoxical history. Madison, Wis.: University of Wisconsin Press, 1985.

[2] A kódex facsimile kiadása LEVÁRDY Ferenctől: *Magyar Anjou Legendárium*, Budapest: Magyar Helikon – Corvina, 1973. 1975[2] (a továbbiakban ennek számozására fogunk hivatkozni: L); a Vatikánban őrzött lapok újabb kiadása: *„Ungarisches Legendarium", Vat. lat. 8541.* Kommentar v. G. MORELLO, H. STAMM, G. BETZ. Stuttgart: Belser, 1990. A kódex kiterjedt irodalmából (az alább idézendőkön kívül) megemlítjük még: WEHLI T.: Megjegyzések a Magyar Anjou Legendárium stílusának kérdéséhez, in: Ars Hungarica, 1991. 141. ff.; HOFFMANN Edith: *Régi magyar bibliofilek*. Szerk. WEHLI Tünde, Budapest: MTA Művészettörténeti Kutató Intézet, 1992. 217–218; *Liturgie und Andacht im Mittelalter*, Katalog, Biblioteca apostolica vaticana, Köln: Belser, 1993. no. 48, 234–237 (további irodalommal).

[3] Róma, Biblioteca Apostolica Vaticana Vat. lat. 8541; New York, Morgan Library, M. 360. 1–26.; Berkeley, Bancroft Library, f2MSA2M21300–37; New York, Metropolitan Museum, 1994.516; Szentpétervár, Ermitázs, 16930–4., Párizs, Louvre, Departement des Arts Graphiques.

[4] Mint magyar szentet említi pl. Luis KARL: Notice sur un légendier historique conservé a Rome, in: Revue archéologique, V[e] série XXI (1925) 293–322., kül. 298.; LEVÁRDY i. m. (2. jegyzet) 1973. 36.

[5] L 122 (Vatican, fol. 77v).

[6] „Quodam hyemali tempore per portam Ambianensium transiens pauperem quendam nudum obvium habuit. Qui cum a nullo elemosinam accepisset, Martinus hunc sibi servatum intelligens arrepto ense chlamydem, quae sibi supererat, dividit et partem pauperi tribuens reliquam partem rursus induit." Jacobi a Voragine: *Legenda aurea, vulgo Historia lombardica*, ad ad optimum librorum fidem recensuit Dr. Theodor GRAESSE, Vratislaviae, 1890[3] (a továbbiakban: GRAESSE) 741–742. Magyarul: „Egyszer télvíz idején, amikor kilépett Amiens kapuján, egy mezítelen koldusba botlott, aki senkitől sem kapott alamizsnát. Márton megértette, hogy ez az ember miatta van ott. Kardot rántva, egyetlen megmaradt köpenyét kettévágta, és az egyik felét a koldusnak adta, maradék felét pedig magára kanyarította." Jacobus de Voragine: *Legenda aurea*. Szerk.: MADAS Edit, Bp.: Helikon, 1990. (Madas Edit fordítása – a továbbiakban: MADAS 1990) 270–271.

[7] Más esetekben rögtön felfedi a rangrejtett szereplőket: pl. Toulouse-i Szt. Lajos Krisztust öleli meg egy leprás képében (Berkeley, Bancroft Library, BADER, J.–STARR, G., A Saint in the Family: a Leaf of the „Hungarian Anjou Legendary" at Berkeley, in: Hungarian Studies, 1986. 3–11. Fig. 1); az ördög pedig Jakab apostol képében jelenik meg egy ifjúnak (L 58a).

[8] „Audiens vero, quod beatus Hilarius de exsilio rediret, obviam ei profectus est et juxta Pictavium monasterium ordinavit, ubi, cum quendam adhuc catechumenum haberet, parumper a monasterio discedens et rediens reperit eum sine baptismo defunctum. Quem in cellam ducens et super ejus corpus se prosternens ipsum sua oratione ad vitam pristinam revocavit." Graesse 743., magyarul: MADAS 1990 271.

[9] Vö.: Sebestyén I–II. (L 84a–b), Ágoston IV (L 120b), vagy feltámasztáshoz: Máté VI (L 66b), Ferenc (Levárdy kiadásából ez a lap hiányzik, közölve: TÖRÖK, Gyöngyi: Neue Folii aus dem „Ungarischen Anjou-Legendarium", in: Zeitschrift für Kunstgeschichte, 61 (1992) 565–577. Abb. 4d) és János evangélista IV (L 41d), de a felirat szerint it is „curavit".

[10] „Alium insuper, qui laqueo vitam finierat, vitae restituit." GRAESSE 743, magyarul: MADAS 1990 271.

[11] Vö. a Magyar Anjou Legendáriumban Idősebb Szt. Jakab XLIV (L 57d).

[12] Idősebb Jakab LVI (L 60d) és Mária Magdolna XV (L 169c).

[13] „Ordinatus itaque episcopus" Graesse 743 – „Püspökké szentelték hát Mártont", MADAS 1990 271.

[14] Püspökszentelések a kódexben: Ifj. Jakab II (L 71b), Donatus V (L 105c), Szaniszló I (L 107a), Gellért III (L 111c), Becket Tamás III (L 113c), Ambrus II (118b), Bereck I (L 154a), Remigius I (L 162a), III (Genebaldus, L 162c) és VIII (Latrus, L 163d), Hilarius II (L 164b); ehhez teljesen hasonlóak a pápaszentelések: Kelemen I (L 101a), Nagy Szt. Gergely II (L 116d), és Jeromos (!) II (L 121b).

[15] Erről először: VAYER Lajos–LEVÁRDY Ferenc: Nuovi contributi agli studi circa il Leggendario Angioino ungherese, in: AHA 18 (1972) 71–83. Ezt figyelembe vette Levárdy a facsimile-kiadásnál is (mint 2. jegyzet), és egy táblázatban foglalta össze: LEVÁRDY Ferenc: A Biblia miniátorai, in: *Tanulmányok a Nekcsei Bibliáról* (A Nekcsei Biblia hasonmás kiadásához készült tanulmányfüzet), Budapest, 1988. 31–35. II. tábla. Az újabb facsimile-kiadáshoz önálló kodikológiai tanulmány is készült: Giovanni MORELLO: Kodikologische Einführung zu Vat. lat. 8541, id. kiadás (2. jegyzet) 13–23.

[16] LEVÁRDY i.m. 1988 (15. jegyzet) Másképpen, a kérdéses „17. ív" elhagyásával rekonstruálja a kódexet Morello i.m. 1990 (15. jegyzet).

[17] Olyan eset, hogy az elbeszélés egy ív utolsó oldalán kezdődik és a következőn folytatódik, van több is: ilyen Szt. György, Szt. Kozma és Damján, Szt. Remigius és bizonyára Szt. Katalin legendája is.

[18] Ezt észlelte és datálta: MORELLO i. m. 18.

[19] Hogy az utolsó mai ismert ív két középső lapja, azaz Mária Magdolna legendájának első két fóliója még megvolt-e ekkor, azt nem sikerült megállapítanom. Csak annyit tudtam kivenni, hogy az utolsó három lap eredeti számozása 12-vel kezdődött, de azt nem, hogy 120–122 vagy 122–124 volt-e eredetileg.

[20] Inv. no. 1994.516. Barbara DRAKE BOEHM: Leaf from a Royal Manuscript with Scenes of the Life of Saint Francis, in: The Metropolitan Museum of Art Bulletin, Fall 1995. 24. Még egy magángyűjteményből közölte: TÖRÖK i. m. 1992 (9. jegyzet) és uő: A magyarországi művészet itáliai kapcsolatai, in: *Kiállítás Vayer Lajos tiszteletére*, MNG, Budapest, 1993. 26–31.

[21] Seymour de RICCI: Catalogue d'une collection de miniatures gothiques et persanes appartenant à Léonce Rosenberg, Paris, 1913. no. 72–73, 26. o. és X. tábla.

[22] A hiányzó lapok valószínűleg a következő szentek ciklusaihoz tartoztak: Pál apostol, Domonkos, Toulouse-i Szt. Lajos, Eustachius és a 83-84. lap, hihetőleg Márton és István király jeleneteivel.

[23] Más oldalról közelítve a kérdést hasonló eredményre jutunk: a kódex íveinek vizsgálata alapján megfigyelhetjük, hogy olyan legenda, melyet püspöknek vagy pápának szenteltek (ilyenből összesen 20 db van), és nem ismert a vége, mindössze három akad: Szt. Mártonon kívül Szt. Miklós és Toulouse-i Szt. Lajosé.

[24] Már Meta Harrsen felvetette annak lehetőségét, hogy a Rosenberg-gyűjtemény eme lapja Márton vagy Remigius legendájából való, de elképzelését nem indokolta. Remigiust nemcsak azért utasíthatjuk el, mivel legendájával nem egyeznek a képek, hanem azért is, mert képsorozata teljes a kódexben. Meta HARRSEN: *The Nekcsei Lipócz Bible a Fourteenth Century Manuscript from Hungary in the Library of Congress. Ms. Pre-Accession I.* Washington, 1949. 66.

[25] „72. Scenes de la vie d'un saint Evêque. 1° Le saint prêche devant les enfants. 2° Il chasse un démon du corps d'un possédé. 3° Trois saints personnages lui apparaissent en songe. 4° Il passe en se détournant devant une maison incendiée." RICCI i.m. 1913 (21. jegyzet), 26.

[26] „Nam quum in quodam fano ignem misisset, in domo proxima adhaerente agente vento flamma efferebatur. Tunc Martinus super tectum domus adscendens obvium se flammis advenientibus inseruit. Mox contra vim venti flamma retorquetur, ut conflictus quidam compugnantium inter se elementorum videretur." GRAESSE 744. – „Egy alkalommal, mikor tüzet gyújtott egy templomban, szél kerekedett, és a lángok belekaptak a szomszéd házba. Márton fölmászott a ház tetejére, és a felé kúszó lángok közé lépett. Hirtelen széllel szembefordultak a lángok, és úgy tűnt, mintha az elemek egymással harcolnának." MADAS 1990 272.

[27] „quadam vice, dum Martinus in cella solus sederet, et Severus et Gallus ejus discipuli prae foribus exspectarent, subito mirabili concussi horrore plures in cella audiunt insimul colloquentes. De quo cum postmodum Martinum requisivissent, ille ait: dicam vobis, sed vos, quaeso, nulli dicatis; Agnes, Thecla et Maria ad me venerunt. Nec tantum illo die, sed saepius se ab iis confessus est visitari et Petrum et Paulum apostolos a se saepe videri perhibuit." GRAESSE 745, magyarul: MADAS 1990 273.

[28] „Multae potestatis erga daemones pellendos, saepe enim ipsos daemones ex hominibus expulit ... Multae subtilitatis ad eos cognoscendos; daemones enim sibi ita conspicabiles reddebantur, ut aperte ab ipso sub quacunque imagine viderentur." GRAESSE 747, magyarul: MADAS 1990 274.

[29] Vö. pl. Demeter I. jelenete (L 109a).

[30] Colette MANHES-DEREMBLE: *Les vitraux narratifs de la cathédrale de Chartres* (Corpus vitrearum) Paris: Le léopard d'or, 1993. 330.

[31] Vö. David Hugh FARMER: *The Oxford Dictionary of Saints.* Oxford University Press, 1984. 265–266.

[32] Adrian S. HOCH: St. Martin of Tours: His Transformation into a Chivalric Hero and Franciscan Ideal, in: Zeitschrift für Kunstgeschichte, 50 (1987) 471–482.

[33] Megjegyzendő, hogy majdnem ugyanezek az arányok jönnek ki akkor is, ha eltekintünk a kétes második laptól.

[34] „Post mortem igitur Martini Briccius in episcopum est electus." GRAESSE 751; magyarul Madas Edit fordításában: „Márton halála után Berecket választották meg püspöknek." MADAS 1990 276.

[35] „Anno autem episcopatus sui XXX mulier quaedam religiose vestita, quae ejus vestimenta lavabat, concepit et filium peperit. Tunc omnis populus cum lapidibus ad ejus januam congregatus est dicens:

diu pietate sancti Martini luxuriam tuam dissimulavimus, sed jam nequaquam pollutas manus osculari valemus." GRAESSE 751. „Püspöksége harmincadik esztendejében egy jámbor viseletű asszony, aki az ő ruháit szokta mosni, teherbe esett és fia született. Ekkor az egész nép köveket ragadva a kapuja elé gyűlt, mondván: »Márton iránti kegyeletből sokáig elnéztük bujálkodó természetedet, de tovább nem csókolgatjuk bemocskolt kezedet.« MADAS 1990 276.

36 Erre utal a titulus szóhasználata is: „quomodo fuit lapidatus in carcere." (Hogyan kövezték meg a börtönben)

37 „Illo autem viriliter hoc negante: adducite, ait, ad me infantem. Quo allato, cum XXX esset dierum, dixit ad eum Brixius: adjuro te per filium Dei, ut dicas corum omnibus, si ego te genui. Et ille: non tu, inquit, es pater meus." GRAESSE 751; „Ő azonban hevesen tagadott, s így szólt: »Vezessétek hozzám a gyermeket!« Amikor odavitték hozzá a harminc napos csecsemőt, azt mondta neki: »Az Isten Fiára kérlek, jelentsd ki mindenki előtt, hogy én nemzettelek-e téged!« Ő pedig megszólalt: »Nem te vagy az apám.«" „quadam vice, dum Martinus in cella solus sederet, et Severus et Gallus ejus discipuli prae foribus exspectarent, subito mirabili concussi horrore plures in cella audiunt insimul colloquentes. De quo cum postmodum Martinum requisivissent, ille ait: dicam vobis, sed vos, quaeso, nulli dicatis; Agnes, Thecla et Maria ad me venerunt. Nec tantum illo die, sed saepius se ab iis confessus est visitari et Petrum et Paulum apostolos a se saepe videri perhibuit." GRAESSE 745, magyarul: MADAS 1990 276.

38 „Populus autem hoc totum magicis artibus attribuebat dicens: nequaquam nobis falso pastoris nomine dominaberis. Tunc ille pro sui purgatione prunas ardentes usque ad tumbam sancti Martini cunctis videntibus deportavit, projectisque prunis vestis ejus illaesa apparuit et ait: sicut hoc meum vestimentum a prunis mansit illaesum, sic corpus meum a contactu mulieris est mundum." GRAESSE 751; „De a nép az egészet bűbájos praktikának tartotta, mondván: »Nem fogsz rajtunk hamis pásztor módjára uralkodni!« Ekkor ő, hogy ártatlanságát bizonyítsa, palástjában mindeki szeme láttára izzó parazsat vitt Szent Márton sírjához, s ledobva a parazsat, öltözéke sértetlen maradt. »Amiképpen a parázstól sértetlen az öltözékem, úgy tiszta a testem is az asszonyi érintéstől.«" Madas 1990 276.

39 Ehhez valamennyire használható: Hans Guenter SCHOENEN: *Der Mann mit den glühenden Kohlen*. Leben und Verehrung des hl. Briktius. Rommerkirchen/Oekonen: St. Brictius, é.n. [1977 k.]. Megjegyzendő, hogy e történet azonosítása nemegyszer gondot okoz. A *Lexikon der christlichen Ikonographie* (Bd. 5, hrsg. v. Wolfgang BRAUNFELS, Rom–Freiburg–Basel–Wien: Herder, 1973. 444.) közli a XII. századi zweifalteni martyrologium idevágó képét (Stuttgart, Württembergische Landesbibliothek, Cod. hist. 2° 415 fol. 76v), melyen az izzó szenet azonosítja, de a mellette levő képet (egy asszony egy gyerekkel) gyógyításként értelmezi, noha nyilván a tanúskodó csecsemőről van szó.

40 RADOCSAY Dénes: *A középkori Magyarország táblaképei*. Bp.: Akadémiai, 1955. 286. *A Magyar Nemzeti Geléria régi gyűjteményei*. Szerk. MOJZER Miklós. Bp.: Corvina, 1984. no. 53–54. (TÖRÖK Gyöngyi) – Török Gyöngyitől tudtam meg (akinek szívességét ezúton is köszönöm), hogy a tévedést egy szeminaristája már javította: P. SZABÓ Ernő: Szegény Briccius avagy egy titokzatos szent története, in: Új Művészet II. (1991), 8. sz. 37–40.

Summary

TWO BISHOPS OF TOURS: ST. MARTIN AND ST. BRICE IN THE HUNGARIAN ANGEVIN LEGENDARY

The first confessor saint, Martin, was born in Pannonia therefore he was highly venerated in medieval Hungary. The Hungarian Angevin Legendary, a codex from the 2nd quarter of the 14th C., now kept in the Vatican and 5 other collections of the world, dedicated probably three pages with 12 pictures to him. One of them is in the Vatican codex (Vat.lat. 8541 fol.77v), the others are lost. According to codicological investigations, the second page also belonged to the codex in the 17th C. This page, today lost, can be identified with a folio, formerly kept in the Rosenberg Collection (Paris). The reconstructed cycle is focusing on the Episcopal activity of the saint, as well as on his miraculous healing. The legend of his disciple, St. Brice (fol.93v) emphasise the chastity of the saint, another important aspect in the cycles of the codex. As a later common representation of the two saints the Cserény altarpiece could be mentioned from 1483 (Hungarian National Gallery, Budapest).